

Marek J. BATTEK*

SYMBOLIKA GÓRNICZA W HERBACH MIAST EUROPY ŚRODKOWEJ

W herbach wielu miast Europy znajdujemy godło górnicze, wizerunki kopalni czy postacie górników. Podjęto próbę zebrania herbów o takiej tematyce z terenów Europy Środkowej, a zwłaszcza Śląska, Saksonii oraz Czech i Moraw. Dokonano próby klasyfikacji zebranych herbów według zawartych w nich wizerunków. Rozważono też herby jako źródło informacji o ubiorach i narzędziach górniczych oraz o wyglądzie ówczesnych kopalń i towarzyszących im urządzeń.

1. Heraldyka miejska

Dla przeciętnego człowieka w naszych czasach herb to przede wszystkim znak – tarcza, będąca symbolem miasta czy państwa. Pamięamy jednak, że swymi herbami szczyliła się również szlachta, a tym bardziej arystokracja.

Rodowód tego znaku jest stary – herb to znak rozpoznawczo-bojowy, od XII w. ustalany według reguł heraldycznych, pełniący funkcję wyróżnika osoby stanu rycerskiego, później szlacheckiego, a także rodu, organizacji kościelnej, mieszczańskiej bądź cechu rzemieślniczego, miasta, jednostki podziału terytorialnego lub państwa.

Zwyczaj stosowania herbów ukształtował się w średniowieczu. Gdy na polu walki pojawiła się ciężka jazda, zbroje były do siebie podobne, a hełmy zakrywały głowę i twarz, rozpoznanie poszczególnych rycerzy stawało się niemal niemożliwe. Łatwy do rozpoznania rysunek dawał możliwość identyfikacji, stąd też rycerze jednej chorągwi rozpoznawali się po proporcu, odpowiednio barwionym i opatrzonym znakiem bojowym. Ten znak przechodził na różne części uzbrojenia rycerskiego, przede wszystkim na hełm i tarczę.

Znak bojowo-rozpoznawczy zaczął z czasem rozszerzać swoje znaczenie również jako symbol dowódcy i jego włości. Rolę herbu ugruntowały jednak dopiero zmiany w ustroju lennym. Rozdrobnienie feudalne zwiększyło liczbę chorągwi, a co za tym idzie liczbę znaków. Rycerstwo natomiast, związane lennie z suwerenem, musiało posługi-

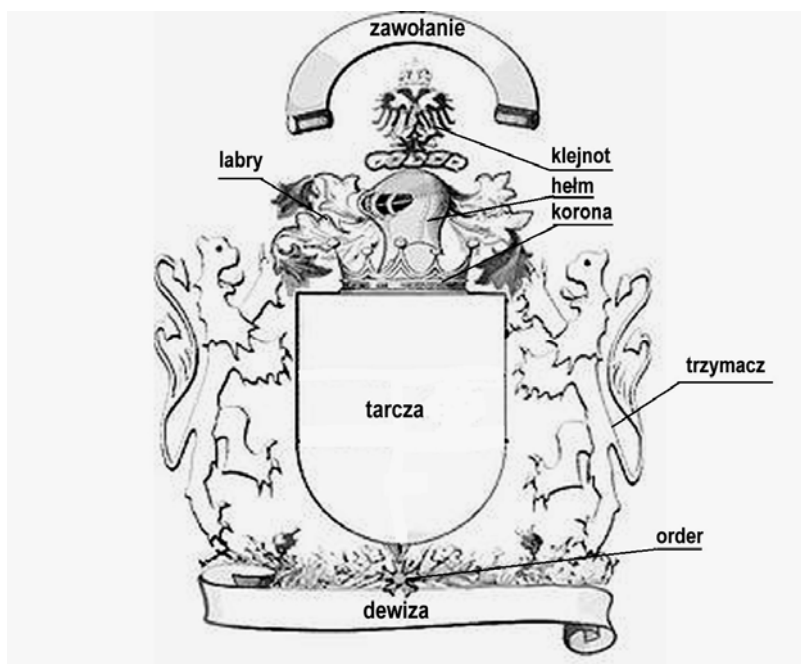
* Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, pl. Grunwaldzki 13, 50-377 Wrocław.

wać się znakiem swego pana. Stąd w XIII w. herb staje się znakiem przynależności do danej ziemi i pana, a nie indywidualnym atrybutem.

Prawo heraldyczne tworzyło się między XIII a XV w. W tym okresie herb stał się oznaką przynależności do stanu szlacheckiego i zaczął zyskiwać elementy mające na celu odróżnienie posiadaczy herbu od ich suwerenów. Herbów zaczynają wtedy używać także miasta.

Herb w pełnej formie graficznej jest znakiem bardzo skomplikowanym, o rozwiniętej symbolice. Jego forma jest ściśle ustalona regułami heraldyki. Należy pamiętać, że podstawą jest opis herbu na tyle jednoznaczny, by na jego podstawie można było wykonać wersję graficzną, choć oczywiście z zależności od epoki i grafika może ona wyglądać nieco inaczej.

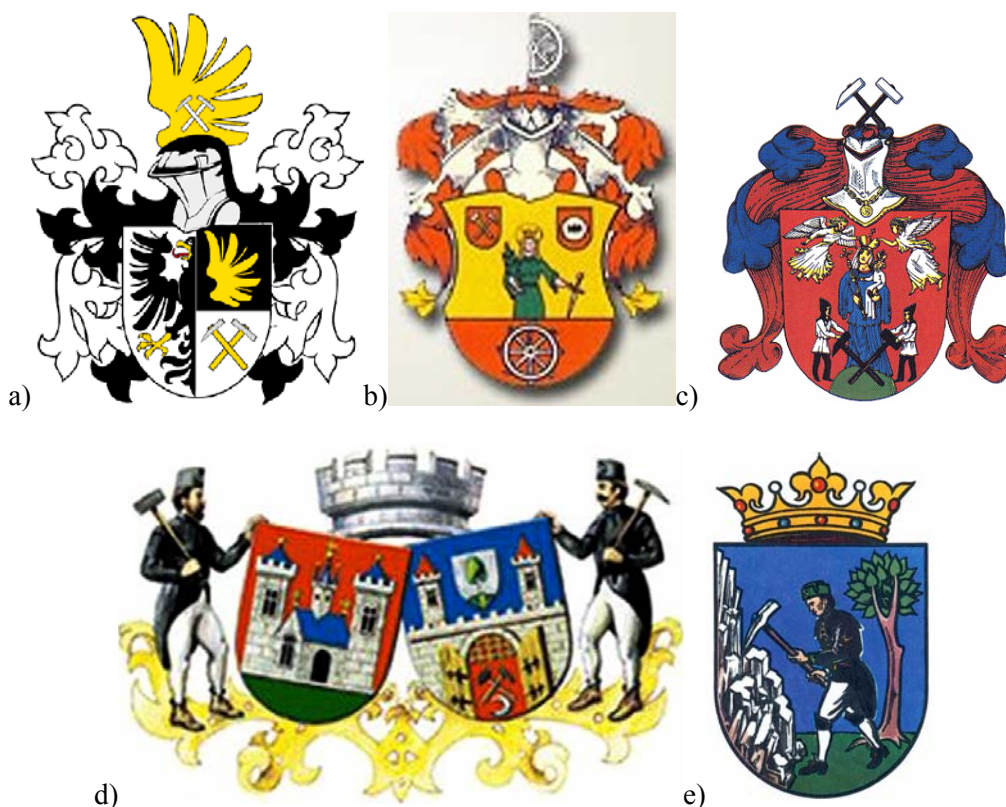
Podstawowe elementy herbu pokazano na rysunku 1. W herbach miejskich liczba tych elementów jest zazwyczaj znacznie mniejsza, najczęściej ogranicza się do tarczy, niekiedy korony czy trzymaczy. Jeśli korona występuje, jest to zazwyczaj *korona muralis*, czyli mająca formę murów miejskich z basztami (liczba baszt zależy od rangi i wielkości miasta). Niekiedy jest to korona królewska, jeśli miasto było własnością króla i miało duże znaczenie. Trzymacze to postacie ludzi lub zwierząt (niekiedy fantastycznych), trzymające lub podpierające tarczę herbową.

Rys. 1. Elementy herbu [3]

Fig. 1. The elements of coat of arms [3]

Na rysunku 2 pokazano przykłady herbów, w których zastosowano kilka typowych elementów. Jak widać, herby te, poza tarczą, mają labry (a więc rodzaj ozdobnego płaszcza, ewoluującego często w kierunku kompozycji np. liści akantu), hełm, klejnot (w dwóch wypadkach godło górnicze, w jednym połówka koła). Niekiedy występują również trzymacze (najczęściej są to postacie górników – rys. 2d) oraz korona królewska albo książęca (rys. 2e) lub *corona muralis* (rys. 2d).

Rys. 2. Herby: a) Tarnowskich Gór, b) Hory Svate Kateriny, c) Hory Matki Boží, d) Příbram – Březové Hory, e) Zlaté Hory [2]

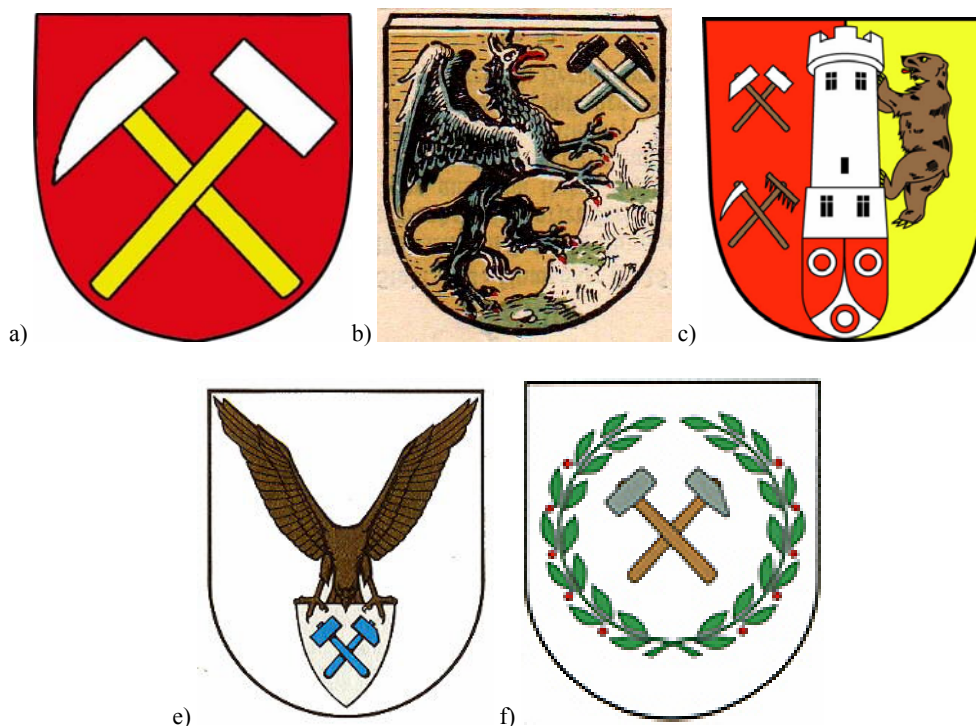
Fig. 2. Coat of arms of cities: a) Tarnowskie Góry, b) Hory Svate Kateriny, c) Hory Matki Boží, d) Příbram – Březové Hory, e) Zlaté Hory [2]

2. Godło górnicze w herbach miast

Najczęściej spotykanym w herbach elementem symboliki górniczej jest oczywiście klasyczne górnicze godło – skrzyżowane: młot żelazny, perlik, nie mający wystającego

górami końca trzonka oraz klin żelazny, również na trzonku, zwany żelazkiem. Godło ma dużą liczbę form graficznych, często zależną od rysownika.

Herbów tej grupy jest wiele, na terenie Śląska, Czech i Moraw oraz Saksonii występują one powszechnie. Zwłaszcza liczne są w Czechach, gdzie występuje ich ponad 70. Na rysunku 3 pokazano przykłady herbów tej grupy.

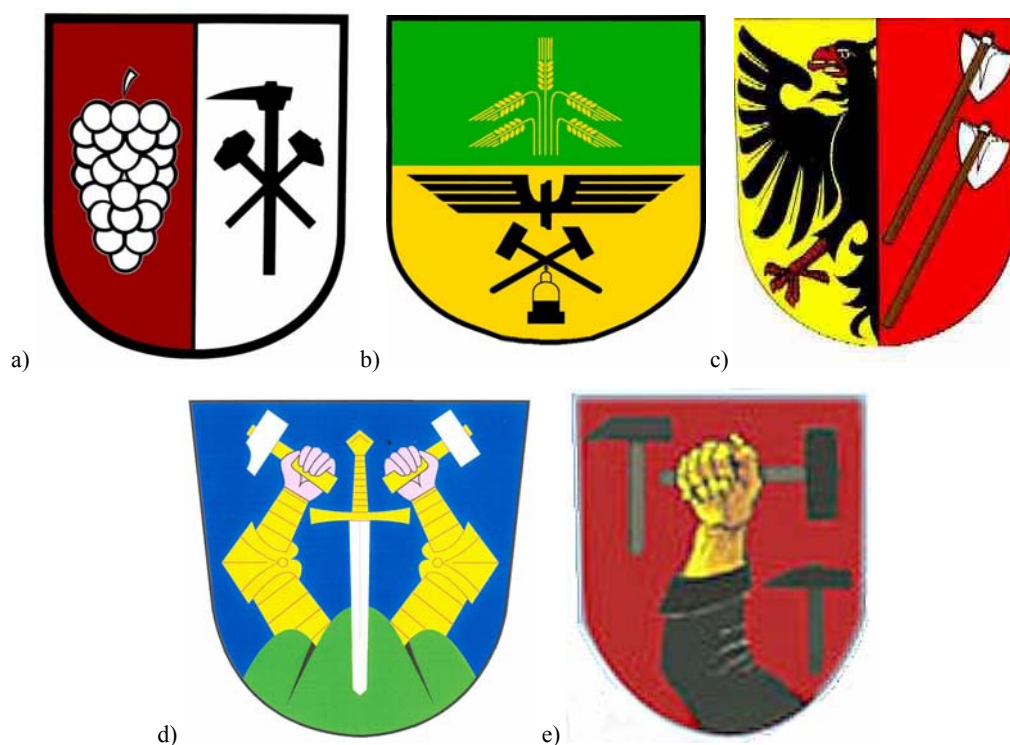

Rys. 3. Herby z godłem górniczym: a) Abertamy, b) Geising [1], c) Pernink; e) Falkenstein-Vogtl; f) Černý Důl

Fig. 3. Coats of arms with the mining emblem: a) Abertamy, b) Geising [1], c) Pernink; e) Falkenstein-Vogtl; f) Černý Důl

W grupie tej występują też herby, które niewątpliwie należą do miast związanych z górnictwem, lecz zawarte w nich wizerunki tylko pewnym stopniu nawiązują do górnictwa, najczęściej jest dość dowolnie zinterpretowane czy przetworzone godło górnicze. Niekiedy są przedstawione inne narzędzia używane w kopalni, jak np. kilofy czy motyki (typowe przecież przy eksploatacji piasku złotonośnego), czasami do godła jest dodany dodatkowy element, np. lampa i symbol kolejarski, w innym przypadku perlik i żelazko trzyma rycerz w zbroi (rys. 4).

Do tej grupy nie zostały zaliczone te herby, które poza godłem górniczym mają dodatkowo inne elementy, jak postać górnika czy widok kopalni.

Rys. 4. Herby związane z górnictwem: a) Pesterwitz, b) Dasnice, c) Horni Benešov; d) Hory, e) Rejštejn

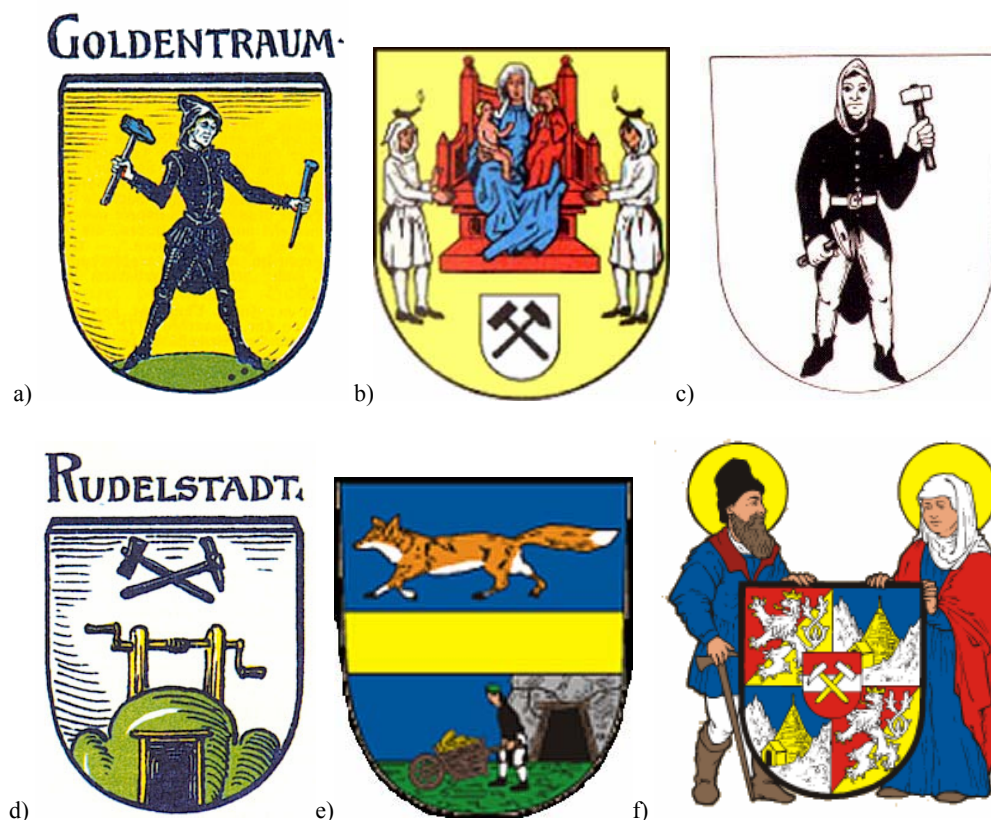
Fig. 4. Other coats of arms: a) Pesterwitz, b) Dasnice, c) Horni Benešov; d) Hory, e) Rejštejn

3. Postać górnika lub widok kopalni

Z punktu widzenia historii górnictwa najciekawsze są herby, w których znajdują się wizerunki górników, elementy wyposażenia kopalni lub obraz pracy w wyrobisku. Jeśli rysunek herbu pochodzi z minionych wieków, możemy na jego podstawie próbować odtworzyć ówczesny strój górniczy, zarówno codzienny, jak i uroczysty, wygląd narzędzi czy urządzeń.

Na rysunku 5 przedstawiono kilka herbów z tej grupy. Herb Złotnik Lubańskich, dziś niewielkiej wsi, przedstawia górnika trzymającego młot oraz klin żelazny, ale bez trzonka. Interesujący jest też strój górnika, lecz prezentowany rysunek pochodzi z końca XIX wieku, więc możemy przypuszczać, że jest dość dowolną stylizacją. W herbie znanego miasta górniczego Annaberg (dziś Annaberg-Buchholz) widzimy postacie górników w strojach roboczych, co ciekawe, widać też kaganki zamocowane na głowach. Szczegółowo widoczny jest strój górniczy w herbie Štěpánova nad Svratkou.

Z kolei herb Ciechanowic przedstawia, poza godłem górniczym, kołowrót (jedyne takie przedstawienie) oraz dość umownie ukazany wylot sztolni. Również wylot sztolni oraz górnika, wiozącego taczka urobek, widzimy w herbie Vrbna pod Pradědem. W herbie znanego miasta górniczego Jachymova widzimy na dwóch polach tarczy budynki kieratu (również jedyne takie przedstawienie). Herb trzymają św. Joachim i św. Anna.

Rys. 5. Herby: z wizerunkiem górnika lub kopalni: a) Złotniki Lubańskie [1], b) Annaberg-Buchholz, c) Stepanov nad Svratkou, d) Ciechanowice [1], e) Vrbno pod Pradědem, f) Jachymov

Fig. 5. Coats of arms with picture of mine or miner: a) Złotniki Lubańskie [1], b) Annaberg-Buchholz, c) Stepanov nad Svratkou, d) Ciechanowice [1], e) Vrbno pod Pradědem, f) Jachymov

4. Zakończenie

Podjęto próbę oszacowania liczebności herbów z symboliką górniczą na terenie państw i regionów Europy Środkowej. Jak się okazuje, na Śląsku (nawet rozpatrywa-

nym łącznie z częścią Śląska należącą do Republiki Czeskiej) takich herbów jest niewiele (kilkanaście). W Turynii, gdzie było przecież wiele ośrodków górniczych, takich herbów jest tylko kilka (odnaleziono 4), nieco więcej w Saksonii (około 20), nieoczekiwanie odnaleziono takie herby w Brandenburgii, a nawet Meklemburgii. Nato-Niezwyczajnie licznie herby z symboliką górniczą są reprezentowane w Czechach i na Morawach (łącznie około 120), natomiast znacznie mniej jest ich na Słowacji, która ma przecież również wielkie tradycje górnicze.

Być może pominięto niektóre herby, zwłaszcza tych miejscowości, które dawno utraciły prawa miejskie, a niekiedy są w zaniku. Odnalezienie herbów tych miejscowości mogłoby przynieść dalsze interesujące informacje. Tematyka ta wymaga dalszych poszukiwań, zwłaszcza, że była podejmowana jedynie w kręgach związanych z muzeum górniczym w Příbramie, w latach 70. i 80. XX wieku.

Na załączonej płycie CD znajdują się plansze barwne z zebrany materiał, w pliku w formacie pdf.

Literatura

- [1] Otto Hupp, *Königreich Preussen. Wappen der Städte, Flecken und Dörfer, Ostpreussen, Westpreussen, Brandenburg, Pommern, Posen, Schlesien*, reprint von 1896 und 1898, Bonn 1993.
- [2] *Civitates montanarum in Re Publica Bohemoslovenica*, t. II (1979), t. III (1981), t. IV (1982), t. VI (1984), t. IX (1987), „Scientiae Rerum Montanarum Příbram”, Příbram.
- [3] pl.wikipedia.org/wiki/Herb – encyklopedia internetowa Wikipedia (stan: marzec 2009).

Pozostałe wizerunki herbów pochodzą ze stron internetowych lub innych materiałów wydawanych przez samorządy poszczególnych miejscowości.

MINING SYMBOLS IN THE COATS OF ARMS OF THE CITIES OF CENTRAL EUROPE

In coats of arms of many cities of Europe we find mining emblem, the pictures of the mine or miners figures. The coats of arms about such subject matter were collected from Central Europe, especially the Silesia, the Saxony and the Czech and the Moravia. Classification of coats of arms was considered according to contained in them pictures. The coats of arms were also considered as the source of information about clothes and mining tools and about the appearance contemporary mines and used there machines.